

Kührner Éva:

Egy iskolaorvosi szaklap a harmincas években

A 19-20. század fordulójának iskolaügye az Eötvös-féle népoktatási törvény¹ nyomán előírta a 6-12 éves kor közötti tankötelezettséget. A népoktatási törvény következtében gyermekek ezrei árasztották el az iskolákat, amikből azonban főleg vidéken, kevés volt, és a meglévő épületek nagy része, egészségtelen, nedves, sötét, eredetileg nem iskola céljára épült helyiség volt. Állandó volt a zsúfoltság, nagy a járványveszély. A 19. század végén egyre többen hangoztatták, majd vizsgálatokkal alá is támasztották, hogy az iskola egészségi ártalmakat is okozhat, pl. látáshibát, gerincferdülést, a zárt osztályközösségben fellépő fertőző betegség pedig akár egy egész osztály diákságát betegíthet meg. Ezen felismerések nyomán sürgették, hogy lépéseket kell tenni a tanuló ifjúság egészsége érdekében.

Bár a világon elsőként a 19. század végén egy honfitársunk, Fodor József álmodta meg az iskola-egészségügy eszméjét, az hazánkban csak hosszas vajúdas után, az első világháborút követő években kezdett igazán kibontakozni.

Addig évtizedeken keresztül a Közoktatási- és Közegészségügyi törvény néhány paragrafusában lefektetett előírások értelmében helyhatósági orvosok és tanfelügyelők kísérték figyelemmel az iskolák és tanulók állapotát.

1885-től ugyan létezett egy az iskolaorvosok középiskolai alkalmazását, képzését előíró rendelet, és rendszeresek voltak a tanfolyamok a kolozsvári és budapesti egyetemeken, de iskolaorvosból mindig kevés volt. Az egészségtan tanári állás egyébként sem volt túl nagy perspektíva egy orvos számára, hiszen magas követelményt állított velük szemben, ugyanakkor nem volt a legjövödelmezőbb orvosi szakma. Némileg javított a helyzeten a gazdasági válság idején megjelent diplomás munkanélküliség, ugyanis ekkor számos kiváló orvosnak a munkanélküliség előli menekülést jelentette, ha iskolaorvosnak állt.

Az iskolaorvosok teendőit az Országos Közegészségügyi Tanács 1885. évi tájékoztatója így fogalmazta meg: „...Az iskolaorvos megvizsgálja a tanulók közül azokat, kiknek látása meghibásodott vagy meghibásodni kezd, kiknek gerincük elgörbülésnek indul, kiknek szíve organikus hibában szenved, kiknek tüdeje senyved, hallása hibás, kik epilepsziában, a bőrnek különféle betegségeiben szenvednek, kik járványba estek, vagy abból felépülnek és csak az orvos engedélyében járhat újra tanórákra, vizsgálata alapján tanácsot ad a gyermek szemeinek, tüdőjének, gerincének, szívének oltalmazására, az ideg és bőrbajok korlátozására, intézkedik a ragadós népkóroknak az iskolába hurcolása ellen. Ugyancsak megvizsgálja az egész tanuló ifjúságot testének, szemének, fogainak, stb. állapota felől, megmérési magasságát, súlyát, ezekről naplót vezet.”²

A leírásból látható, hogy az iskolaorvosnak nagyon sokféle szakterülethez kellett értenie és csak jól képzett és megfelelő adottságokkal bíró orvos lehetett jó iskolaorvos. A tanfolyamokon, ahol oklevelét szerezte tanulnia kellett közegészségtani alapismereteket, a fertőző betegségek kórtanát, valamint a bőrgyógyászatot, szemészetet, neurológiát, orthopédiát, gyógypedagógiát, főleg gyermekgyógyászati szempontból. Ezen túl betekintést kapott az egészségügyi közigazgatás, szociális ellátás, gyermekvédelem kérdéseibe. Az orvosi alapképzéstől távol esik a tanítás, nevelés tudományának ismerete, így meg kellett ismerkedniük a pedagógia és a tanítás módszertanának kérdéseivel is.

A két hónapos iskolaorvosi képzés nem fejeződhetett be a tanfolyammal, hiszen az iskolaorvosi munkához szükséges ismereteket korlátlanul bővíteni kellett. Az iskolaorvos

---

¹ 1868. évi XXXVIII tc. A közegészségügy rendezéséről

² Kapronczay Károly: adatok a hazai iskolafogászat történetéhez. In: Orvostörténeti Közlemények, 2003, 182-185. szám 169-187. p.

munkája olyan összetett, hogy szükséges volt az orvos, pedagógus, szociálhygiénikus közötti állandó eszmecsere is.

Könnyen belátható, hogy milyen nagy volt a továbbképzés szerepe a mindennapokban. Ezt vagy a szórványosan megtartott kongresszusok, de sokkal inkább a szaksajtó szolgálta.

Az iskolaorvosi sajtó:

Az iskolaorvosok továbbképzése eleinte nehezen valósult meg. Az ismeretek terjesztése főként könyveken, brossúrákon keresztül, néha kongresszusokon történt. A kiadott könyvek között is többnyire egészségtan tankönyvet és csak néhány közegészségügyi művet találunk. Ez utóbbiak közül a századforduló körül megjelent „Előadások az iskolaegészségügy köréből” (Bp. 1889) című tartalmaz hasznos gyakorlati ismereteket főleg az iskolai épülethigiénéről. Közel félévszázad múlva adták ki Darányi Gyula „Az iskoláskor egészségügye” (Bp. 1933.) című összefoglaló művét, mely az iskolaorvosi tanfolyamok anyagát alapul véve, minden iskolaorvosi területről tartalmaz információkat, de hasonlóan alapműnek számított Bárczi Gyula „Az egészségvédelmi nevelés vezérkönyve” (1935) és Zuckermann Ferenc „Iskolai egészségvédelem” (1937) című munkája is.

Néhány rövidebb terjedelmű könyvecske az iskolaorvosi intézmény megszervezését, majd működését mutatta be. Speciálisabb és bővebb ismereteket a folyóiratcikkek közöltek, melyek közül sokat különnyomat formájában is kiadtak, így téve hozzáférhetővé szélesebb kör számára. A témához kapcsolódó cikkek viszonylag nagy szóródást mutatva orvosi és pedagógiai lapokban egyaránt megjelentek.

A 19. század végén az iskolaorvosi témájú cikkekből viszonylag kevés íródott, és azok sokféle periodika hasábjain voltak olvashatók. Közlésére leginkább az Néptanítók Lapja (1868-1945), az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye (1868-1944), az Egészség (1887-), a Gyógyászat (1861-1944) és melléklete az Állam orvos (1869-1886), az Orvosi Hetilap (1857-) és mellékletei a Gyermekgyógyászat (1898-1905), Szemészet (1896-) illetve Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan (1865-1897), esetleg a Tornaügy (1883-1919) vállalkozott.

Ezt a sokféle sajtóterméket nehéz volt figyelnie az iskolaorvosi téma iránt érdeklődőknek, ezért egyre nagyobb igény jelentkezett egy önálló lap kiadására. Ez 1898-ban következett be, amikor megjelent az „Ifjúság és Egészség” első száma. Sajnos a lap rövid, három éves fennállás után beleolvadt az Egészség című periodikába.³ Az Egészség ugyan vállalta az iskola-egészségügyi írások közlését, de ez korlátozottabb publicitást jelentett a szakterület művelőinek. A huszadik század első évtizedében ismét megsokasodtak a különböző orvosi, pedagógiai lapok hasábjain közölt írások, ismét bekövetkezett a nagyarányú szóródás. A régiek mellett újabb lapok is megjelentek a palettán: Népművelés (1906-1911), Orvosok Lapja (1900-1918) Klinikai Füzetek (1890-1915) Magyar Pedagógia (1892-) és egy kolozsvári kiadvány a Család és Iskola (1875-1919).

Az első világháború traumáját és nyomorát követően lassan fejlődésnek indult az egészségügy és a kulturális élet is. Ezt új szaklapok megjelenése is mutatja. Közülük számos teret adott iskolaorvosi közleményeknek: Az orvosi gyakorlat kérdései (1927-1944), Gyermekvédelem Lapja (1905-1930), Orvosképzés (1911-), Teleia (1923-1940) illetve néhány vidéki lap, mint a Szabolcsi Tanító (1922-1944) és a hódmezővásárhelyi Alföldi Népművelés, (1924-1937). A legtöbb írás a Népegészségügy című (1920-) közegészségügyi lapban jelent meg, mely aránylag széles körbe eljutott.

A lapkiadás további bővülésével és az iskolaorvosi kérdés mindjobban közügygé válásával a harmincas években a cikkek számának szaporodását tapasztaljuk. Az évtized elején számos speciális orvostudományi területi lap jött létre iskola-egészségügyi cikkekkel:

---

³ Kührner Éva: Az első magyar iskola-egészségügyi folyóirat In: Természettudományi Közlemények 4. Szerk. Kókai Sándor. Nyíregyháza 2005.

Egészségvédelem (1925-1932), Orvosok és Gyógyszerészek Lapja – később Vidéki Orvosok és Gyógyszerészek Lapja (1930-1938), Tüdőbeteg gondozás és Tuberkulózis (1925-1936), majd Tuberkulózis elleni küzdelem (1937-1944), Tuberkulózis (1933-1936), Egészségpolitikai Szemle (1934-1938), Szociális orvostudomány (1934-1935), Munkaügyi szemle (1927-1944), Sportorvos (1933-1942), Anya és Csecsemővédelem (1928-1944), Budapesti Orvosi Újság (1903-1944).

Ezzel már-már lehetetlenné vált a szakterület áttekintése. Újra felmerült egy speciális szaklap indításának gondolata.

Iskola és egészség

A gyakorló iskolaorvosok köréből indult ki a folyóirat létrehozásának ötlete, hisz ők maguk érezték a továbbképzést szolgáló fórum hiányát. Címe, „Iskola és Egészség” – igen kifejező, mindenki számára egyből érthetővé teszi a lap célját: küzdeni az iskola-egészségügyi intézmény kiterjesztéséért, a szakma tekintélyének megszilárdításáért, gondoskodni az iskolaorvosi továbbképzésről és megteremteni az iskolaorvosi tudományt. Hiszen mint az első szám bevezetőjéből kiderült volt még tennivaló bőven a szakterület elismertetéséért: „Az iskola-egészségügyi szervezetnek még Budapesten is ideiglenes jellege van, az országban egy-két várost kivéve nincs megszervezve, s a hatóságok egy része még mindig idegenül áll céljaival szemben.”⁴

Az első szám 1933-ban jelent meg. Kiadója a Magyar Országos Orvosszövetség Iskolaorvosi Szakosztálya, mely Magyarország összes iskolaorvosát egyesítette. A folyóirat megszületését a korabeli egészségügyi sajtó is üdvözölte. Népszerűsítése érdekében az első évfolyam számait eljuttatták Budapest iskoláiba. A későbbiekben is voltak ilyen akciók, például a harmadik évfolyamot is ajándékként kipoztázták a főbb közoktatási intézményekbe.

A lap elhivatott szakemberek segítségével kapcsolatot épített ki olyan különböző tudományterületek között, mint a gyermekgyógyászat, szociálhygiené, lélektan, pedagógia és hozzájárult az iskolaorvosi tudomány megteremtéséhez. A folyóirat segítségével a hatóság és a tudomány mély bepillantást nyerhetett a gyermekek és rajtuk keresztül a társadalom életébe. A folyóirat indításának lendületet adhatott az is, hogy 1929-ben Budapesten végre létrejött az iskolaorvosi szervezet és annak orvosai igényeltek egy információs fórumot.

Periodicitása negyedéves volt, évfolyamszámozása a tanéveknek megfelelően egyik naptári évről átment a másikra. Kifejezett rovatai nem voltak. Hosszabb terjedelmű tanulmányok töltötték meg a folyóirat nagyobb részét. Rövid, évfolyamonként 30-55 kisebb közlemény volt a számok végén, melyek közt hírek, kongresszusi tudósítások, könyvismertetések, statisztikai jelentések, és az Iskolaorvosi Szakosztály hírei kaptak helyet.

A szerkesztőség orvosokból és pedagógusokból állt. Felelős szerkesztő Braunhoffner Jenő a székesfőváros tisztiorvosa. A szerkesztő bizottságban találjuk Albrecht István elemi iskolai felügyelő igazgatót, dr. Erdődy Kálmán c. kir. tankerületi főigazgatót, dr. Csordás Elemér budapesti tiszti főorvost a főváros iskolaorvosi intézményének közvetlen irányítóját, dr. Hainiss Elemér ny. egyetemi r. tanárt. A második évfolyamtól csatlakozott hozzájuk dr. Johann Béla egyetemi c. r. k. tanár, az Országos Közegészségi Intézet igazgatója, későbbi belügyi államtitkár és dr. Kemenes Illés tankerületi főigazgató. A folyóirat szerkesztői és szerzői gárdája honorárium nélkül nagy lelkesedéssel dolgoztak.

Az új évfolyamok elején rendszeresen hírt adtak terveikről, az évfolyamok végén pedig kisebb összegzéseket találunk. Segítségükkel jól követhetővé válik a lap életútja.

„...a folyóirat az iskolaorvosi önképzés fontos szervévé vált, orvosok és pedagógusok közt szorosabbá vonta a kapcsolatot, s a gyermekkor problémái iránt vonzódoó kutatók és érdeklődők figyelmét is fel tudta kelteni.” – értékelték az első évfolyam végén.⁵

⁴ Csordás Elemér: Beköszöntő In: Iskola és Egészség 1933/34. 1. évf. 1.sz. 1. p.

⁵ Az Iskola és Egészség első évfolyama In Iskola és Egészség 1933/34. 1. évf. 4.sz. 365-367. p.

A cikkek nagy része „...az élet által közvetlen feltett kérdésekre keresett feleletet.” – jelentette ki a szerkesztőség a második év után.⁶

„Az iskoláskorúak megelőző egészségvédelmének gondolata utat tört a legmagasabb intézőkörökig; a gyermek-egészségvédelem a megoldandó problémák homlokterébe került; az iskolaorvosi munka jelentősége s a feladatok elvégzésének szükségessége a köztudatba ment. Szülő és pedagógus egyaránt elismerik az intézmény működésének fontosságát s ez minden iskolaorvosnak elégtételül szolgálhat.” – összegezték munkájukat az ötödik év után.⁷

A hatodik évfolyam egy újítással indult: „...e folyóirat szerkesztősége szíves volt felajánlani a lap 1938-39. évfolyamát, hogy a tanfolyamokon szerepelt előadások ennek hasábjain láthassanak napvilágot.”⁸ – így pótolva a szegedi „Ferenc József” Tudományegyetemen tartott iskolaorvosi tanfolyamok nem létező tankönyvét. A tanulmányok jelentős része különnyomat formájában is kiadásra került, amit össze lehetett fűzni és így a későbbiekben kézikönyvként funkcionálhatott. Előfordult, hogy a tanfolyam előadásain kívül is egy-egy közérdeklődésre számot tartó előadás szövegét cikk formájában megjelentették, vagy más periodikában (pl. Néptanítók Lapja) már kinyomtatott írásokat újra leközltek.

A hetedik évfolyam 1939/40-ben, a második világháború előestéjén, már nem jelent meg. Az iskolaorvosi közleményeknek más, addig is létező, és újabban megjelent periodikák (pl. Egészséges Élet (1942-1944), Nevelésügyi Szemle (1937-1944), Zöldkereszt (1939-1944) adtak helyet.

Szerzők, témák:

Mint a szerkesztő bizottság összetételéből is sejteni lehet, ennek az interdiszciplináris lapnak a szerzői gárdája foglalkozását tekintve is sokféle. Tagjai között találhatunk iskola- és más szakorvost, pedagógust, gyógypedagógust, sőt munkakönyves segédet is. Az írások színvonala ennek megfelelően változó, a tudományos szint és az ismeretterjesztő hangvételű egyaránt megtalálható közöttük. Gyakran előfordult, hogy egy-egy témát többféle szemszögből, eltérő szakterületek képviselői is megvitattak.

A szerkesztőbizottsági tagok közül mindössze Braunhoffner írt néhányszor. A lap orvos foglalkozású szerzői közül több cikkel is jelentkezett Bárczi Gusztáv, Bodó Sándor, Csinády Jenő, Fazekas Imre, Hergloz Jenő, Maksay Ferenc, Perjéssy Kálmán, Pleczner Sándor, Sallay Imre, Tokay László, Zemplényi Imre, Zsindely Sándor. Valamennyien egy-egy szakma specialistái voltak, és annak kérdéseit mutatták be az iskolásokra vonatkoztatva.

Már a második évfolyam során sikerült bevonni a szerzők sorába Németh Lászlót is, aki köztudottan 17 éven át iskolaorvosként kereste kenyerét.⁹ Itt jelent meg először, az 5. évfolyam első számában, a „Medve utcai polgári” című híres szociográfiája is, melyben a gyermekek származása, fejlettsége, egészségi állapota és szellemi teljesítménye közötti szomorú összefüggéseket festette le.

A folyóiratszámokat már az induláskor igyekeztek egy téma köré felépíteni. Pl. alkati kérdések, beszéd, torna.

Indítottak több részes sorozatokat is. Az „A mindennapos esetek az iskolaorvos gyakorlatában” című például olyan részletkérdésekkel foglalkozott, mint a meghűlés, a bőr ápolása, vagy gyomorpanaszok. A magyar gyermekvédelmi intézményeket ismertető sorozat a székesfővárosi iskolaorvosi és -fogorvosi, gyógypedagógiai intézményeket a gyermeknyaraltatási akciókat mutatta be. A második évfolyamban indult egy sorozat „Egészségügyi propaganda az iskolában” címmel, mely próbált különböző témájú

⁶ Az Iskola és Egészség második éve In: Iskola és Egészség 1934/35. 2. évf. 4. 379-380. p.

⁷ Az Iskola és Egészség ötödik éve In: Iskola és Egészség 1937/38. 5. évf. 4.sz. 331-332. p.

⁸ Lőrincz Ferenc: Bevezetés In: Iskola és Egészség 1938/39. 6. évf. 1. sz. 2-4 p.

⁹ Batári Gyula: Az „Iskola és Egészség” című folyóirat és Németh László In: OH, 1976. 120 évf. 48 sz. 2930-32.

előadásmintákkal segítséget nyújtani a pedagógiában oly kevésbé jártas, de a szülői értekezleteken is egészségügyi felvilágosító munkát vállaló orvosoknak.

A cikkek igyekeztek valamennyi iskolafajta egészségügyi kérdéseivel foglalkozni. A legtöbb írás a középiskolákban folyó életet mutatta be, ami nem csoda, hiszen ebben az iskolatípusban működött leginkább az iskolaorvosi rendszer. Voltak polgári-, elemi iskolákkal foglalkozó írások, és egy-egy főiskolai, óvodai egészségügyet bemutató is. Meglepően sok írás foglalkozott a tanoncifjúsággal.

A cikkek témája igen szerteágazó. A legtöbb az iskolaorvosi rendszer kialakításához, működtetéséhez, az egészségneveléshez adott tanácsot. Mások a külföldi iskola-egészségügy bemutatását, épülethigiéne kérdéseit, iskolaorvosi sorozást, pedagógiai kérdések taglalását vállalták. Az orvosi területek közül kurrens téma volt a szemészet, fogászat, kardiológia, neurológia, fül- orr- gégegyógyászat, táplálkozás és a fertőző betegségek és ellenük való oltások. Az, hogy a tbc-vel mindössze két írás foglalkozott talán azzal magyarázható, hogy akkor már létezett a témának önálló szakfolyóirata.

A lap hasábjain fellelhetünk olyan, akkortájt elterjedő szokásokról szóló írásokat, mint a nyaralás, vagy a mozi és annak hatásai a fiatalokra. Meglepően sok cikk foglalkozott a sporttal, a készsértárgyak alóli felmentéssel, gyógypedagógiával, de szociológiával is. Kiemelkedik a sorból a serdülőkkel vagy a lányokkal kapcsolatos speciális orvosi kérdésekkel foglalkozó számos mű. Új témaként megjelent szexológiai problémák taglalása. A fasizmus szellemét a genetikai, alkattani témák tükrözték, a háborús időszak kezdetét pedig az utolsó számban, a vegyi háborúval foglalkozó cikk is mutatta. Találhatunk a témák között iskolapszichológussal, pályaalkalmassággal és a tanítók egészségügyével foglalkozót is.

Ma már kevesen ismerik ezt az kuriózumnak számító, egy orvosi területet felölelő periodikát, melynek hasábjai fontos továbbképző fórumként szolgáltak. Szerzői gárdája, mely gyakorló orvosokból és ambiciózus, későbbi neves professzorokból állt a gyakorlati iskolaorvosi munka segítségét valósította meg írásai révén. A lap jelentősége abban állt, hogy az orvos szakma ezen szelete kapott egy olyan önálló fórumot, ahol először vitathatott meg szakmai kérdéseket.

ISKOLA ÉS EGÉSZSÉG

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

ALBRECHT ISTVÁN
ELEMI ISK. FELÜGYELŐ-IGAZGATÓ

DR. CSORDÁS ELEMÉR
BUDAPEST TISZTI FŐORVOSA

DR. ERŐDY KÁLMÁN
C. TANKER. KIR. FŐIGAZGATÓ

DR. HAINISS ELEMÉR
EGYETEMI NY. R. TANÁR

DR. JOHAN BÉLA
EGYETEMI RK. TANÁR, ÁLLAMTITKÁR

DR. KEMENES ILLÉS
TANKERÜLETI KIR. FŐIGAZGATÓ

TARTALOM :

* * * : A hatodik évfolyam elé

LŐRINCZ FERENC: Bevezetés

VÁRKONYI HILDEBRAND: A nevelés néhány alapelve (Büntetés és jutalmazás; Pedagógiai következtetések levonása; Az akarat és jellem nevelése; Az egészségtanítás módszere; Tanítási módszerek)

TÖRÖK SÁNDOR: Beszédhibák a gyermek- és iskoláskorban (A beszéd az adott bonctani és élettani berendezés alapján; A beszédhangok élettana; Az egyéni beszédfejlődés; A tudatos beszéd szaka; A hangos olvasás szaka; Gyermekkori beszédzavarok; A siketnémaság; A hallásvizsgálatok; A dadogás; A pöszebeszéd; A hadarás; Afáziás, hisztériás és neuraszténias beszédzavarok)

HATODIK ÉVFOLYAM

1. SZÁM, 1938 OKTÓBER HÓ

ÉVI ELŐFIZETÉS 5 PENGŐ

EGYES SZÁM ÁRA 1.50 PENGŐ